

KANCELARIA SENATU
BIURO ANALIZ I DOKUMENTACJI

Opinia o ustawie
z dnia 4 lutego 2011 r.
o zmianie ustawy – Kodeks cywilny
oraz niektórych innych ustaw
(druk senacki nr 1107)

OPINIE i EKSPERTYZY

OE-167

LUTY 2011

BIURO ANALIZ I DOKUMENTACJI
Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych

**Opinia o ustawie z dnia 4 lutego 2011 r.
o zmianie ustawy – Kodeks cywilny
oraz niektórych innych ustaw
(druk senacki nr 1107)**

**OPINIE
EKSPERTYZY**

OE-167

Kancelaria Senatu
Luty 2011

Materiał przygotowany przez Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych
Biura Analiz i Dokumentacji.

Biuro Analiz i Dokumentacji zamawia opinie, analizy i ekspertyzy sporządzone
przez specjalistów reprezentujących różne punkty widzenia.

Wyrażone w materiale opinie odzwierciedlają jedynie poglądy autorów.

Korzystanie z opinii i ekspertyz zawartych w tym zbiorze bez zezwolenia Kancelarii Senatu
dopuszczalne wyłącznie w ramach dozwolonego użytku w rozumieniu ustawy
z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
(Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm.)

i z zachowaniem wymogów tam przewidzianych.

W pozostałym zakresie korzystanie z opinii i ekspertyz wymaga każdorazowego
zezwolenia Kancelarii Senatu.

© Copyright by Kancelaria Senatu, Warszawa 2011

Biuro Analiz i Dokumentacji

Dyrektor – Agata Karwowska-Sokołowska – tel. 22 694 94 32, fax 22 694 94 28,
e-mail: sokolows@nw.senat.gov.pl

Wicedyrektor – Ewa Nawrocka – tel. 22 694 90 53,
e-mail: nawrocka@nw.senat.gov.pl

Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych tel. 22 694 92 04, fax 22 694 94 28
Redaktor prowadzący – Andrzej Krasnowolski

Opracowanie graficzno-techniczne, druk i oprawa
Biuro Informatyki, Dział Edycji i Poligrafii

**Opinia o ustawie z dnia 4 lutego 2011 r.
o zmianie ustawy – Kodeks cywilny
oraz niektórych innych ustaw
(druk senacki nr 1107)**

I. Uwagi wstępne

1. Opiniowana ustawa:

1) wprowadza do kodeksu cywilnego, obok występującego dotychczas w naszym prawie zapisu zwykłego, nową instytucję prawa spadkowego, dla której przyjęto nazwę „zapis windykacyjny”, jednocześnie zaś zmienia w niezbędnym zakresie szereg przepisów kodeksu cywilnego, zapewniając w ten sposób należyte wkomponowanie tej nowej instytucji do systemu prawa cywilnego (art. 1),

2) zmienia przepisy innych ustaw: ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (art. 2), kodeksu postępowania cywilnego (art. 3), ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (art. 4), ustawy o podatku od spadków i darowizn (art. 5), prawa o notariacie (art. 6) oraz prawa upadłościowego i naprawczego (art. 7).

Wszystkie te zmiany są wymuszone przez zmianę główną: pojawienie się w prawie spadkowym zapisu windykacyjnego.

2. Już na wstępie wypada zwrócić uwagę na główną różnicę pomiędzy zapisem zwykłym a zapisem windykacyjnym. Polega ona na tym, że zamieszczony przez spadkodawcę w testamencie zapis zwykły jedynie zobowiązuje spadkobiercę (ustawowego lub testamentowego) do spełnienia na rzecz oznaczonej osoby (zapisobiercy zwykłego) określonego świadczenia (art. 968 § 1 k.c.), gdy tymczasem zapis windykacyjny sprawia, że oznaczona osoba (zapisobierca windykacyjny) w chwili otwarcia spadku (śmierci spadkodawcy) nabywa przedmiot zapisu (art. 981¹ § 1 k.c.). Zapis zwykły zaliczany jest do źródeł zobowiązań, zapis windykacyjny wywołuje w chwili otwarcia spadku (śmierci testatora) skutki rzeczowe (lub inne rozporządzające).

Zapisobierca zwykły z mocy zapisu staje się w chwili otwarcia spadku wierzycielem spadkobiercy (w przypadku zapisu dalszego wierzycielem zapisobiercy głównego). Na podstawie tej wierzytelności zapisobierca może żądać wykonania zapisu przez spadkobiercę (zapisobiercę głównego). Natomiast zapisobierca windykacyjny staje się z chwilą otwarcia spadku wprost uprawnionym do tego co stanowi przedmiot zapisu.

Przedmiot zapisu windykacyjnego ujęty został w art. 981¹ k.c. szeroko, co jest zaletą nowego unormowania. W myśl tego przepisu przedmiotem zapisu windykacyjnego może być:

- 1) rzecz oznaczona co do tożsamości,
- 2) zbywalne prawo majątkowe,
- 3) przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne,
- 4) ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności.

Jeżeli przedmiotem zapisu windykacyjnego jest prawo własności rzeczy oznaczonej co do tożsamości, z chwilą otwarcia spadku (śmierci spadkodawcy) zapisobierca windykacyjny staje się właścicielem rzeczy (z wyjątkiem przypadku, gdy w tej chwili rzecz nie należała do spadkodawcy albo był on zobowiązany do jej zbycia).

3. Nasuwa się pytanie jakie cele, przez wprowadzenie do naszego prawa zapisu windykacyjnego, starano się osiągnąć.

Odpowiedź na to pytanie należy rozpocząć od przypomnienia, że dziedziczenie w naszym prawie spadkowym opiera się na konstrukcji sukcesji uniwersalnej, następującej w chwili otwarcia spadku (śmierci spadkodawcy) z mocy prawa (*ipso iure*), z możliwością odrzucenia spadku w terminie określonym przez prawo. Z chwilą otwarcia spadku spadkobierca lub spadkobiercy (ustawowi lub testamentowi) zajmują miejsce spadkodawcy w należących do spadku jego stosunkach prywatnoprawnych. Jeśli jest kilku spadkobierców, ich udziały w spadku (schedy spadkowe) określone są przy użyciu ułamków. Dotyczy to zarówno dziedziczenia ustawowego, jak i testamentowego. Testator, ustanawiając kilku spadkobierców, w świetle naszego prawa nie może skutecznie przesądzić o sposobie podziału między nimi przedmiotów należących do spadku. Nie może więc w sposób wiążący zdecydować o tym, jakie przedmioty należące do spadku przypadną poszczególnym spadkobiercom. Jeżeli nawet dokona zapisu zwykłego, przedmiot zapisu przechodzi w drodze dziedziczenia na spadkobiercę (spadkobierców).

Po stronie spadkobiercy powstaje zobowiązanie do wykonania zapisu. Natomiast po stronie zapisobiercy – z mocy zapisu zwykłego – powstaje jedynie uprawnienie przeciwko spadkobiercy, mające charakter wierzytelności. Można więc powiedzieć, że w świetle naszego prawa wpływ spadkodawcy na losy poszczególnych składników majątku spadkowego po jego śmierci jest w znacznym stopniu ograniczony. Pozostaje to w jawnej sprzeczności z niektórymi celami, których osiągnięciu prawo spadkowe i kształtowane przez to prawo instytucje prawne powinny służyć.

Nie bez racji zalicza się do zadań norm prawa spadkowego i pobudzanie ludzi do aktywności życiowej i pomnażania majątku, a zarazem zniechęcanie do jego marnotrawienia. Stąd płynie postulat przyznania każdemu potencjalnemu spadkodawcy szerokiej swobody rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci. W razie braku takiego rozrządzenia należy przewidzieć dziedziczenie ustawowe osób bliskich spadkodawcy, wedle reguł odpowiadających jego hipotetycznej woli (chodzi tu oczywiście o prawdopodobny punkt widzenia abstrakcyjnego, a nie konkretnego spadkodawcy). Skorzystanie przez spadkodawcę z możliwości rozrządzenia na wypadek śmierci stwarza mu szansę wywarcia wpływu na przyszłą rzeczywistość. Jest więc formą samorealizacji także po śmierci. W pełni uzasadniony wydaje się postulat, aby autonomia woli przyznana przez prawo spadkowe obejmowała możliwość decydowania o losach po jego śmierci nie tylko oznaczonych ułamkowo części spadku (sched spadkowych), lecz także poszczególnych przedmiotów spadkowych, a więc aby wpływ spadkodawcy na losy jego majątku po śmierci był znaczny.

Urzeczywistnieniu tego postulatu służy wprowadzenie do naszego prawa zapisu windykacyjnego.

Za stworzeniem możliwości wpływu spadkodawcy na losy poszczególnych składników majątku spadkowego przemawiają nie tylko względy emocjonalne, lecz również racjonalne. Spadkodawca, korzystając z zapisu windykacyjnego, może sprawić, że określone składniki majątku spadkowego przynosić będą także po jego śmierci maksymalny pożytek gospodarczy. Leży to bezsprzecznie w interesie ogólnospołecznym.

Przykład może stanowić zapis windykacyjny należącego do spadkodawcy przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, ustanowiony na rzecz osoby bliskiej, należycie przygotowanej do pełnienia roli przedsiębiorcy. Dzięki temu przedsiębiorstwo będzie mogło funkcjonować także po śmierci spadkodawcy.

Zaletą zapisu windykacyjnego jest też to, że umożliwia on pełną i natychmiastową (w chwili otwarcia spadku) realizację woli testatora. Odpowiada to powszechnemu w społeczeństwie oczekiwaniu jak zapis powinien działać. Tego oczekiwania nie spełnia zapis zwykły, a jego funkcjonowanie jest dla nieprawników trudne do zrozumienia. Zapis windykacyjny góruje więc nad zapisem zwykłym prostotą i naturalnością (brakiem sztuczności).

Wprowadzenie do naszego prawa zapisu windykacyjnego prowadzi do wyłomu od zasady sukcesji uniwersalnej. Zapis windykacyjny stanowi bowiem odmianę sukcesji syngularnej.

Ta odważna zmiana wprowadzona do naszego prawa spadkowego zasługuje na pełne poparcie.

II. Zapis windykacyjny

1. Unormowanie zapisu windykacyjnego w ocenianej ustawie zostało ograniczone do kwestii odróżniających ten zapis od zapisu zwykłego. W pozostałym zakresie stosują się do niego odpowiednio przepisy dotyczące zapisu zwykłego (art. 981⁶).

2. Przepisy regulujące zapis windykacyjny zastrzegają dla tego zapisu wymaganie zachowania formy aktu notarialnego (art. 981¹ § 1). Powinno to zapewnić posługiwanie się przez testatorów tą nową instytucją z pełnym zrozumieniem jej właściwości i skutków. Właśnie temu celowi służy wspomniane wymaganie dotyczące formy.

3. Z uwagi na skutek rozporządzający zapisu windykacyjnego zakazano zastrzegania przy jego dokonywaniu warunku lub terminu (art. 981³ § 1 k.c.), choć przy zapisie zwykłym warunki i terminy są dopuszczalne (art. 975 k.c.).

Skutki tego zakazu łagodzi przewidziana w art. 981³ § 2 k.c. konwersja zapisu windykacyjnego na zapis zwykły.

4. Przepis art. 981⁵ k.c. przesądza wyraźnie o odpowiednim stosowaniu do zapisów windykacyjnych nie tylko przepisów o powołaniu spadkobiercy, zdolności dziedziczenia i niegodności, lecz również przepisów o przyjęciu i odrzuceniu spadku. Przesądzona jest też dopuszczalność obciążenia zapisu windykacyjnego zapisem zwykłym (art. 981⁴). Nie można natomiast zapisu windykacyjnego obciążyć dalszym zapisem windykacyjnym ani zapisu zwykłego zapisem windykacyjnym.

5. Nakazując odpowiednie stosowanie do zapisu windykacyjnego przepisów o powołaniu spadkobiercy przesądzono m.in. o stosowaniu w rozważanym zakresie art. 961 k.c. Oznacza to, że jeżeli zapisy windykacyjne wyczerpują prawie cały spadek (obej-

mują prawie wszystkie aktywa spadkowe) zapisobierców windykacyjnych, w myśl tego przepisu, trzeba traktować ich jako spadkobierców powołanych do dziedziczenia w częściach ułamkowych odpowiadających stosunkowi wartości przeznaczonych im przedmiotów zapisu. Korzyści z posłużenia się przez spadkodawcę konstrukcją zapisu windykacyjnego wówczas znikną.

Rozwiązanie to spotka się zapewne z krytyką ze strony entuzjastów zapisu windykacyjnego. Na jego obronę można jednak podnieść, że zasadę podstawową naszego prawa spadkowego stanowić będzie, także po wejściu w życie omawianej nowelizacji k.c., zasada dziedziczenia opartego na sukcesji uniwersalnej. Służy ona bezsprzecznie ochronie wierzycieli spadkodawcy.

Słusznie więc nie wyłączono odpowiedniego stosowania art. 961 k.c. w odniesieniu do zapisów windykacyjnych. Oczekiwać natomiast można ostrożnego posługiwania się w praktyce tym przepisem, do czego podstawę stwarza jedynie odpowiednie jego stosowanie w rozważanym zakresie.

6. Wprowadzenie do naszego prawa, obok zapisu zwykłego, zapisu windykacyjnego pociągnęło za sobą konieczność odpowiedniego uzupełnienia luk (uściślenia) wielu przepisów kodeksu cywilnego (np. art. 156, 510 § 2, art. 922 § 3, art. 939 § 1, art. 967 § 1, art. 968, art. 998, art. 1003–1007, art. 1033, art. 1039–1041). Zmiany te nie wymagają komentarza. Mają charakter redakcyjny i były konieczne.

7. Największą trudność dla projektodawców stanowiło odpowiednie wkomponowanie zapisu windykacyjnego do systemu polskiego prawa spadkowego i zharmonizowanie tej instytucji z innymi instytucjami prawa spadkowego. Wymagało to przebudowy wielu przepisów księgi czwartej kodeksu cywilnego, zwłaszcza zaś przepisów regulujących zachowek, stwierdzenie nabycia spadku, ochronę dziedziczenia oraz odpowiedzialność za długi spadkowe.

Zadanie to zostało wykonane należycie, a przepisy zamieszczone w ustawie, dotyczące wspomnianych zagadnień, zasługują na pozytywną ocenę.

Trafnie więc w art. 993 k.c. przyjęto, że przy obliczaniu zachowku uwzględnia się zapisy windykacyjne, choć nie uwzględnia się zapisów zwykłych. W ślad za tym w art. 996 k.c. postanowiono, że otrzymany zapis windykacyjny zalicza się na poczet zachowku należnego zapisobiercy windykacyjnemu. Natomiast w myśl art. 999¹ § 1 k.c. uprawniony do zachowku może swych roszczeń z tego tytułu dochodzić przeciwko zapisobiercy windykacyjnemu dopiero wtedy, gdy nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy; zapisobierca odpowiada wówczas w granicach wzbogacenia będącego skutkiem zapisu windykacyjnego. Roszczenia te przedawniają się z upływem pięciu lat od otwarcia spadku (art. 1007 § 2).

Rozwiązanie przewidziane w art. 999¹ § k.c. może zachęcać do wykorzystywania w praktyce zapisu windykacyjnego.

8. Przepis art. 1029¹ k.c. nakazał odpowiednie stosowanie do zapisu windykacyjnego przepisów tytułu VI księgi czwartej k.c., dotyczących sądowego stwierdzenia nabycia spadku, notarialnego poświadczenia dziedziczenia i ochrony dziedziczenia. Za tym poszły odpowiednie zmiany w kodeksie postępowania cywilnego (art. 677 i art. 679 § 4) i w prawie o notariacie (art. 95b, art. 95c § 2 pkt 7 i § 3, art. 95e § 1 i § 2 pkt 2, art. 95f § 1 pkt 7a, art. 95l). Warto zwrócić uwagę na art. 677 § 3 k.p.c., który dopuszcza możliwość wydania przez sąd postanowienia częściowego, obejmującego jedynie zapis windykacyjny. Dzięki temu zapisobierca

windykacyjny będzie mógł doprowadzić szybko do tych skutków zapisu windykacyjnego, które uzależnione są od przedstawienia postanowienia sądu stwierdzającego nabycie przedmiotu takiego zapisu (np. doprowadzić do ujawnienia nabytego prawa w księdze wieczystej).

9. Jak już o tym wspomniano, ustawa przewiduje i reguluje odpowiedzialność zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe. Rozwiązanie to podyktowane jest potrzebą ochrony wierzycieli spadkodawcy oraz bezpieczeństwa obrotu.

W myśl art. 1034¹ § 1 k.c. do chwili działu spadku odpowiedzialność ta jest solidarna ze spadkobiercami. Natomiast od chwili działu spadku spadkobiercy i zapisobiercy windykacyjni odpowiadają za długi spadkowe proporcjonalnie do wartości otrzymanych przez nich przysporzeń (art. 1034²). Dodatkowo w art. 1034³ k.c. postanowiono, że odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego jest ograniczona do wartości przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu i cen z chwili otwarcia spadku. Jest to w pełni uzasadnione ograniczenie odpowiedzialności typu *pro viribus patrimonii*. Ma ono zapobiegać uwikłaniu zapisobiercy windykacyjnego w nadmierną i niespodziewaną odpowiedzialność za długi spadkowe.

Nie budzi zastrzeżeń przewidziana i uregulowana w art. 1039–1042 k.c. możliwość zaliczania na schedę spadkową – przy zaistnieniu określonych w tych przepisach przesłanek – nie tylko otrzymanych od spadkodawcy darowizn (co przewidywały także przepisy dotychczas obowiązujące), lecz również zapisów windykacyjnych. Zrozumiałe jest też uzależnienie w znacznym stopniu tego mechanizmu od woli spadkodawcy (por. art. 1039 § 1 *in fine*, art. 1039 § 2).

III. Inne zmiany w prawie spadkowym

1. Dość istotne zmiany wprowadzono do unormowania instytucji wykonawcy testamentu. Wśród nich na uwagę zasługują:

1) wyraźne dopuszczenie możliwości ustanowienia więcej niż jednego wykonawcy testamentu (art. 986 § 1 k.c.),

2) stworzenie możliwości powołania wykonawcy testamentu do sprawowania zarządu zorganizowaną częścią spadku (np. przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym) lub oznaczonym jego składnikiem (art. 986¹ k.c.),

3) dopuszczenie możliwości powołania wykonawcy testamentu do sprawowania zarządu przedmiotem zapisu windykacyjnego do chwili objęcia we władanie tego przedmiotu przez zapisobiercę windykacyjnego (art. 990¹ k.c.).

Unormowanie instytucji wykonawcy stało się dzięki tym zmianom o wiele bardziej elastyczne.

Stwarza to szanse na szersze korzystanie w praktyce z instytucji wykonawcy testamentu niż miało to miejsce na tle dotychczasowego stanu prawnego.

2. Kosmetyczna zmiana pojawiła się w przepisach o poleceniu. W art. 985 k.c. wyrażenie „właściwy organ państwowy” zostało zastąpione bardziej precyzyjnym zwrotem „właściwy organ władzy publicznej”.

3. Uzupełniono w art. 939 § 1 k.c. regulację ustawowego porządku dziedziczenia oraz dodano w przepisie art. 932 nowy § 6. Ten nowy paragraf dotyczy sytuacji, gdy jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku i brak jest rodzeństwa spadkodawcy lub zstępnych rodzeństwa. Wówczas, w myśl nowego przepisu, udział spadkowy rodzica

dziedziczącego w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy wynosi połowę spadku. Usuwa to wątpliwości, jakie pojawiły się na tle dotychczasowego unormowania.

IV. Zmiany w przepisach innych ustaw

Wprowadzenie do prawa spadkowego instytucji zapisu windykacyjnego pociągnęło za sobą konieczność poczynienia zmian w następujących innych ustawach:

1) w ustawie z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców: zmieniono i uzupełniono art. 7 tej ustawy,

2) w kodeksie postępowania cywilnego: dodano art. 636¹, zmieniono brzmienie art. 665 § 1, art. 677, art. 679 § 4 i art. 686,

3) w ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji: zmieniono brzmienie art. 57 § 2 i 3,

4) w ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn: zmieniono brzmienie art. 1 ust. 1 pkt 3, art. 3 pkt 2, art. 4 ust. 1 pkt 9, art. 6 ust. 1 pkt 2, art. 7 ust. 2, art. 16 ust. 1, dodano nowy art. 6 ust. 1 pkt 2b,

5) w ustawie z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie: zmieniono brzmienie art. 95b, art. 95c § 2 pkt 7, art. 95c § 3, art. 95e § 1 i § 2 pkt 2, art. 95l, dodano nowy art. 95f § 1 pkt 7a,

6) w ustawie z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze: zmieniono brzmienie art. 123.

Wszystkie te zmiany i uzupełnienia były konieczne.

V. Postanowienia końcowe

1. Przepis art. 1007 k.c. w dotychczasowym brzmieniu przewidywał trzyletnie przedawnienie roszczeń objętych jego zakresem. Przy okazji zmiany tego przepisu, w związku z objęciem jego zasięgiem także zapisu windykacyjnego, zdecydowano się (słusznie!) na przedłużenie okresu przedawnienia do lat pięciu. Zaszła więc konieczność rozgraniczenia zasięgu w czasie starego i nowego przepisu.

W art. 8 ocenianej ustawy znalazło się trafne rozstrzygnięcie wspomnianego konfliktu intertemporalnego. Nowy przepis, przewidujący dłuższe, bo pięcioletnie, przedawnienie został rozciągnięty na wszystkie roszczenia powstałe przed dniem wejścia w życie ocenianej ustawy, które w tym dniu nie były jeszcze przedawnione. Stary przepis znajdzie zatem zastosowanie do roszczeń przedawnionych, zgodnie z dotychczasowym (trzyletnim) terminem przedawnienia, przed wejściem w życie ustawy o której mowa.

2. W art. 9 ocenianej ustawy wyznaczono dość długi, sześciomiesięczny termin oczekiwania na jej wejście w życie (*vacatio legis*), liczony od jej ogłoszenia. Jest to z pewnością termin wystarczający do rozpowszechnienia wiedzy o nowej ustawie.

VI. Wniosek końcowy

Przedstawione uwagi przemawiają za przyjęciem przez Senat ocenianej ustawy bez zmian.

